

Alexandru SEMIOTICA PIESELOR UTILIZATE CAZACU PENTRU ACOPERIREA CAPULUI

(ÎN BAZA MATERIALULUI DIN LIMBILE
GREACĂ ȘI ROMÂNĂ)

Vestimentația are, în general, două funcții de bază: de protecție împotriva unor factori externi și de împodobire. Cea de-a treia funcție ar putea fi considerată una simbolică și reflectă relațiile sociale, diverse aspecte legate de modul de viață al sociumului respectiv. Ca și la alte popoare, la greci vestimentația constituie un element important al culturii, multe dintre denumirile pieselor vestimentare au format, cu timpul, câmpuri semantice largi, în care se reflectă viziunea comunității respective asupra lumii, asupra relațiilor interumane în diverse perioade de timp.

Limba elenă, fiind o limbă foarte flexibilă, arareori împrumută termeni de altă origine. De obicei, pentru formarea termenilor noi se recurge la propriile resurse lexico-gramaticale. Vom ilustra această capacitate a limbii elene prin analiza unor termeni ce denumesc diverse piese utilizate pentru acoperirea capului.

De exemplu, *το καπέλο* „pălărie, căciulă” formează numeroși termeni derivați care, într-o măsură mai mare sau mai mică, au o legătură directă cu sensul de bază al cuvântului:

καπελίνο – pălărie mică;

καπελίνα – pălărie cu boruri largi pentru femei;

καπελιέρα – cutie (din hârtie, lemn sau metal) pentru păstrarea căciulilor / pălăriilor;

καπελάς (fem. *καπελού*) – persoană care confecționează căciuli, pălării; pălărier.

Termenul a fost împrumutat din neogreacă de limba română cu forma *capelă* și cu sensurile:

1. șapcă de postav cu cozoroc moale, purtată de militari; 2. pălărie (de damă) (DEXI).

O serie de semnificații suplimentare vin să lărgescă sensul de bază / inițial, alcătuind niște *indici* pentru o anumită situație / realitate socială ilustrată în contexte formate cu lexemul respectiv.

Astfel, *καπέλο* capătă, pe parcursul anilor, în negustorie, un alt sens și anume „supliment ilicit al prețului cerut de târgoveți, suprapreț ilegal” (‘Αμα δεν πληρώνεις γερó καπέλο, δεν τρωσ κρέας της προκοπής – „Dacă nu plătești *căciulă* sănătoasă, nu mănânci carne bună”). Dintre derivatele acestui termen amintim:

καπέλωμα 1. faptul de a-și acoperi capul – sens inițial pe care îl dezvoltă, prin asociere metaforică, în alte două sensuri; 2. lovitură în pălărie (vezi și în limba română: *a lovi (sau a pocni, a plesni) (pe cineva) în pălărie* „a ofensa pe cineva, a-i spune cuiva o vorbă înțepătoare, a ironiza pe cineva”. Un alt sens al expresiei românești, inexistent în limba greacă este „a da cuiva o veste neașteptată, rea”; 3. mărire ilicită a prețurilor (în negustorie).

καπελώνω – 1. a pune căciula cuiva; prin evidențierea unor indici specifici, mai capătă câteva sensuri; 2. (metaforic) a lovi pe cineva în pălărie /căciulă; 3. a mări ilicit prețurile (în negustorie); 4. a uzurpa lucrurile cuiva pentru folos propriu.

Expresia *του βγάζω το καπέλο*, care inițial însemna doar „a-și scoate pălăria (căciula) în fața cuiva, a saluta (pe cineva)” capătă semnificația „a respecta, a stima (pe cineva)” și un alt sens, foarte apropiat de cel al expresiei admirative românești „Jos pălăria!”.

Un caz deosebit de interesant este modul în care a apărut în limba elenă cuvântul *τραγιάσκα* „șapcă cu cozoroc”. Se pare că termenul a fost preluat din limba română și este o interpretare a aclamațiilor turiștilor români „Trăiască Grecia!”, care erau însoțite de aruncarea căciulilor. Astfel, imperativul *trăiască* din limba română, a fost preluat ca substantiv în limba greacă, și a căpătat o semnificație total diferită de cea inițială (etimologică).

Un cuvânt foarte des utilizat în limba elenă este *σκούφος* (*căciulă*) care, în afară de semnificațiile generate de cuvintele derivate (*σκουφάκι* sau *σκουφι* – căciuliță, căciulă mică; *σκουφίτσα* – scufiță), mai poate forma noi termeni; aceștia nu au echivalenți în limba română, și pot fi explicați doar prin sintagme:

σκούφωμα – 1. modul (felul) de a-și acoperi capul (cu căciula, de a-și pune (purta) căciula); 2. faptul de a-și acoperi capul.

σκουφάτος – (despre cineva care poartă căciulă), cu căciulă.

Căciula (*σκούφος, σκούφια*) era un indiciu al rangului, al stării sociale a proprietarului ei. După modul în care își purta cineva căciula și în dependență de calitățile ei (scumpă, ieftină; veche, nouă, conform cerințelor vremii (modei) sau nu etc.), atât la eleni, cât și la români se putea înțelege din ce pătură socială face parte cel care o poartă sau chiar din ce neam se trage. Ca dovadă elocventă în acest sens poate servi expresia grecească: *απο που κρατάει η σκούφιά του* „din ce căciulă este cineva” (despre originea cuiva).

Termenul *φέσι* (*fes*), existent și în limba română, desemnează un obiect cu specific orientat, având în limba greacă mai multe semnificații:

1. tip de căciulă roșie cu fundă care, deși este de origine străină (orientală), este foarte des utilizat de către eleni; 2. căciulă pe care o poartă evzonii (ostașii) greci; 3. venit neplătit – sens atestat în expresii de tipul: *έβαλε φέσι* (în traducere mot-à-mot „a pune fesul cuiva”) – despre cineva care a împrumutat bani și nu i-a întors sau a împrumutat bani cu scopul de a nu-i întoarce; a fi dator cu bani; 4. în expresia *έγινε φέσι* „a fi beat criță”.

În limba română se consemnează specificul oriental al cuvântului *fes*, înregistrându-se mai multe semnificații, dintre care doar prima poate fi raportată direct la limba din care provine:

1. acoperământ al capului pentru bărbați, confecționat din pâslă sau postav (împodobit cu un ciucure) pe care îl poartă mai ales musulmanii (din Orient și din Nordul Africii). Expresii: (*fam.*) *a-i turti (cuiva) fesul* – a. a face o mare prostie; b. a face de râs pe cineva; *interesul poartă fesul* – se spune la adresa cuiva care face ceva numai pentru avantaj material; 2. căciuliță croșetată sau calotă de fetru, purtată pe vârful capului de către femei și copii; 3. căciulă tricotată, purtată de tineri și de copii; 4. compus: (*entomologic; regionalism*) *fesul-popii* = fesușor (DEXI).

Substantivul *κουκούλα* însemna inițial în elenă doar „glugă, capișon”, iar mai apoi, prin extindere, *κουκούλα* devine un termen care poate fi atribuit oricărei piese vestimentare servind la acoperirea capului. În prezent, *κουκούλα* comportă un sens general de „acoperiș, protecție” și prin acest cuvânt poate fi numit orice obiect utilizat pentru acoperire, ca în exemplul: *κουκούλα αυτοκινήτου* (*căciula automobilului*). Și derivatele acestui termen înregistrează mai multe sensuri:

κουκουλώνω – 1. a acoperi cu căciulă, glugă; a cocoloși, a obloji, a înveli etc.; a (se) acoperi, a înveli pe cineva sau ceva în întregime; 2. a mușamaliza, a acoperi, a ascunde; 3. a se căsători prin înșelăciune sau cu de-a sila (cu acest sens, în română există expresia populară *a îmbrobodi pe cineva*).

κουκουλόφορος – cel care poartă glugă; *spec.* persoană care poartă mască în timpul executării acțiunii de pedepsire.

κουκούλωμα – 1. acoperire cu căciulă; 2. acoperirea unui obiect pentru a nu fi văzut; învelire, oblojire; 3. ascundere, mușamalizare (a unui râu).

κουκούλι (diminutiv al substantivului *κουκούλα*) gogoasă a viermelui de mătase.

κουκουλάρικο – 1. (ieșit, scos) din gogoasă (a viermelui de mătase); 2. mătase (în expresia *ύφασμα κουκουλάρικο*).

Piese vestimentare utilizate pentru acoperirea capului capătă noi conotații, indiferent de faptul dacă sunt destinate bărbaților sau femeilor:

μαντίλα – 1. basma, batic cu care își acoperă capul femeile; 2. cută membranoasă care atârână în zona gâtului unor mamifere; bărbie, grumaz.

μαντίλι – 1. broboadă cu care își acoperă capul femeile; 2. batistă, basmăluță (pentru curățatul ochilor, nasului); 3. piesă vestimentară, bucată de material pe care o poartă la gât bărbații și femeile.

μαντίλια – basma dantelată pentru cap.

μαντιλώνω – a îmbrobodi, a pune basma pe capul cuiva.

μαντιλοδεμενος – îmbrobodit(ă) cu basma.

Este de menționat că multe dintre formele adjectivale sunt utilizate atât la feminin, cât și la masculin. Astfel, în limba elenă putem atesta exemple de tipul: *μαντιλούσα* – (femeie) îmbrobodită; *μαντιλωτός* – (bărbat) îmbrobodit, care poartă pe cap basma (este vorba de un tip de basma, specific portului din anumite zone).

De observat că în limba română aceste lexeme sunt utilizate atât în sintagme neutre, cât și (mai ales în ceea ce privește bărbații!) cu sens peiorativ, batjocoritor (de exemplu: „Mihai este îmbrobodit (adică înșelat) de nevastă-sa”. În limba elenă asemenea sintagme sunt utilizate, în general, cu sens direct.

În tradiția elenă basmaua, broboada era o piesă vestimentară nu doar a femeilor, ci și a bărbaților. Astfel că în vorbirea orală, dar și în literatura artistică pot fi atestate expresii de tipul: *Ήταν ένα παλικάρι ως είκοσι χρονών ...ντυμένο-ποδεμένο κρητικά, με το κεφαλομάντιλο δεμένο κλέφτικα* „Era un flăcău de vreo douăzeci de ani... îmbrăcat și încălțat ca în Creta, cu basmaua legată haiducește (hoțeste)”.

Prin alăturarea a două substantive din același câmp semantic se formează noi cuvinte, cum ar fi:

κεφαλόπανι – format prin alăturarea substantivelor *κεφάλι* (cap) și *πανί* (rânză), care a ajuns să însemne vâl, peplu (*πέπλος*).

κεφαλομάντιλο – *κεφάλι* (cap) + *μαντίλι* (broboadă) – basma care se leagă pe cap pentru a ține părul sau cu scop de împodobire.

Un substantiv și un verb alăturate pot forma un nou verb:

πεπλοφορώ – *πέπλο* (vâl) + *φορώ* (a purta) – a fi înfășurat în vâl, a purta vâl.

στεφανηφορώ – *στεφανη* (cunună) + *φορώ* (a purta) – 1. a purta cunună, a fi încununat; 2. (metaforic) a fi învingător.

στεφανηφόρος – 1. (despre cineva care) poartă cunună (*στεφανωμένος*); 2. (metaforic) învingător, câștigător.

Substantivul *πέπλος* sau *πέπλο* a căpătat și alte semnificații:

1. vâl de mireasă; 2. (arheolog.) rochie foarte subțire (pentru femei) fără mâneci prinsă pe umeri cu o agrafă; 3. (metaforic) ceva care împiedică vederea, sesizarea limpede, clară sau provocare care ascunde adevărul: *πέπλος μυστηρίου καλύπτει την υπόθεση* – „Un vâl de mister ascunde (acoperă) cazul (cauza, adevărul)”.

206 Limba ROMÂNĂ

În limba română cuvântul *peplu* (sau *peplum*) provine din latină (*peplum*, *-i*, romanii preluându-l din limba greacă πέπλον) și este un indice al vestimentației antice, inclusiv grecești, cu sensul „mantie scurtă, fără mâneci, prinsă pe umeri cu o agrafă și purtată de femei peste tunică” (DEXI).

O întreagă varietate de sensuri oferă termenul *στεφάνι* „cunună, coroană”. Limba elenă consemnează mai multe semnificații, printre care:

1. cunună din ramuri sau flori pe care o poartă cineva pe cap ca premiu sau în semn de sărbătoare; cunună de măslin; 2. cunună (coroană) de flori, care se depune la monumente sau însoțește cortegiul de înmormântare; 3. inel de metal sau de lemn utilizat la susținerea scândurilor, cerc de butoi (*στεφάνι βαρελιού*), inel (cerc) al coșului (*στεφάνι του κοφινιού*); 4. marginea (buza) unui obiect; 5. cunună de mireasă (*ο νυφικός στέφανος*); 6. nuntă sau cuplu legal; 7. (*met.*) victorie.

Sonoritatea grecescului *στεφάνι* se regăsește în numele propriu românesc *Ștefan*: din limba elenă a fost împrumutată semnificația de victorie, fapt pentru care acest nume este atât de popular la români.

Semn-indice al puterii, reprezentant sau substituent al purtătorului (stăpânului), simbol al mândriei și al autorității, al respectului sau al lipsei de respect, piesele vestimentare utilizate pentru acoperirea capului constituie, atât la greci, cât și la alte popoare, un element de diferențiere socială.

Vestimentația este un semn distinctiv prin care poate fi identificată o epocă, diferită de alta, se pot compara și deosebi civilizațiile între ele. Toate aceste semne comune sau diferențiate sunt conservate din plin în semnul lingvistic, de a cărui decodificare depinde gradul de înțelegere a realității, a lumii înconjurătoare.